

Mijer, mijer, mijer vam

Koncem 2016. godine održan je međunarodni znanstveni skup pod nazivom *Matija Divković i kultura pisane riječi franjevacca Bosne Srebrene*, kojim se obilježila 400. obljetnica Divkovićevih prvih izdanja maloga *Nauka i Besjeda* (1616.). Skup je održan na dvjema lokacijama: u Nadbiskupijskome pastoralnom institutu u Zagrebu i na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu. S namjerom da se doprinese zaokruživanju suvremenoga objavljivanja Divkovićeva opusa te da se vrijedno djelo približi širemu čitateljstvu, uoči skupa objavljene su u izdanju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu Divkovićeve *Besjede*, čijim je glavnim urednikom bio Željko Jozić, dok su autori popratne studije i transkripcije Vuk-Tadija Barbarić, Marijana Horvat, Martina Kramarić i Andrea Radošević, a rječnika manje poznatih riječi i tumača imena Sanja Perić Gavrančić.

Fra Matija Divković nesporni je začetnik i utemeljitelj bosanske franjevačke književnosti na narodnome jeziku te začetnik jednoga tipa književnoga jezika. O fra Matiji Divkoviću i cjelokupnome opsežnom projektu te o franjevačkoj književnosti razgovarali smo s fra Markom Karamatićem, jednim od urednika i redovitim profesorom Franjevačke teologije u Sarajevu, stručnjakom za povijest Crkve, povijest umjetnosti, arheologiju te kulturnu povijest u širemu smislu.

HJ: Po čemu su Divkovićeve *Besjede* osobite, zašto su nam sa suvremenoga gledišta zanimljive?

MK: S fra Matijom Divkovićem započela je kultura tiskane riječi na tlu Bosne u vrijeme katoličke obnove, nakon Tridentskoga sabora (1545. – 1563.), kao odgovor na Lutherovu reformaciju (1517.). Divkovićev *Nauk krstjanski* (veliki) i *Sto čudesa* (1611.) prva su tiskana djela na narodnome jeziku jednoga autora iz Bosne i Hercegovine, a slijedile su ih *Besjede* i (mali) *Nauk krstjanski* (1616.). Po njima je Divković doživio uzlet u Gutenbergovu galaksiju. Stoga se s razlogom smatra da je upravo on „utemeljitelj kako bosanske franjevačke, tako i, moderno rečeno, cjelokupne književnosti Bosne i Hercegovine” (Midhat Begić). U tim činjenicama zrcali se važnost *Besjeda*. Njih, naime, sagledavamo s teološkoga, književno-povijesnoga, kulturnoga i jezičnoga aspekta. Svaki je od njih na svoj način zanimljiv za bosanskohercegovačku i hrvatsku kulturnu i književnu povijest.

BESJEDE FRA MATIJE DIVKOVIĆA

VUK-TADIJA BARBARIĆ
MARIJANA HORVAT
MARTINA KRAMARIĆ
ANDREA RADOŠEVIĆ

Institut za
hrvatski jezik
i jezikoslovlje

HJ: Vratimo li se na trenutak u povijest staru 400 godina, u kakvim su povijesnim i jezičnim prilikama nastale *Besjede*? S kojom ih namjerom Divković objavljuje i koja je bila njihova ondašnja važnost?

MK: Fra Matija Divković objavljuje svoja djela, među kojima su i *Besjede*, u nepovoljnim povijesnim okolnostima u Osmanskome Carstvu, koje je, doduše, toleriralo katolike iz pragmatičnih razloga, ali ih je držalo u stanju političke i gospodarske potlačenosti i egzistencijalne nesigurnosti, što je rezultiralo povremenim progonima. Franjevci i

katolici tijekom 400-godišnje osmanske vlasti uglavnom su živjeli s osjećajem ugroženosti, katkad veoma dramatične, kako to stoji u jednome zapisu fra Mije Radnića (1636. – 1707.): „Životarimo samo na časove, držeć smrt u ustih, ter se sakrivamo danju i noćju po špiljah i šumah.” Budući da su franjevci bili jedino priznato katoličko svećenstvo u Osmanskome Carstvu u njegovu europskome dijelu, provincija Bosna Srebrena osmanskim se osvajanjima širila na zaposjednuta područja i u tome je kontekstu nastala izreka: „Kud Turčin s ćordom, tamo fratar s torbom.” Bosna Srebrena pastoralno je uz BiH pokrivala

i Dalmaciju, Liku, Slavoniju, Ugarsku do Budima, Transilvaniju i Bugarsku. O jezičnim prilikama toga vremena možemo suditi po Divkovićevim djelima i djelima drugih franjevačkih pisaca. Jezik Divkovićevih „*besjeda* jest čist bosanski ijekavsko-ikavski govor”, koji Divković „s veoma razvijenim osjećajem mjere nastoji oplemeniti i učiniti gipkijim tako što u svoj bosanski jezik integrira sve hrvatske književno-jezične tradicije: slavonsku, dalmatinsku, dubrovačku” (Ivan Lovrenović); sve to, dakako, u cilju da svoja djela učini razumljivim na cijelome štokavskom prostoru. Divković je pisao *Besjede* prije svega za pastoralno svećenstvo, tj. franjevce koji su neposredno s pomoću propovijedi obrazovali puk i poticali ga da živi po kršćanskim načelima.

HJ: Kako ste došli na ideju okupljanja suradnika i koja je bila ideja vodilja toga hvalevrijednog projekta?

MK: Godine 2011. bila je obljetnica 400 godina izdanja prvih dvaju Divkovićevih djela (u jednoj knjizi), što nas je potaknulo da krenemo na izdavanje Divkovićeva *Nauka krstjanskoga* (veliki Nauk) i *Sto čudesa*. Dogovorili smo se s Darijom Gabrić-Bagarić za priređivanje i transkripciju, a ona je uključila i Marijanu Horvat. Njima su se poslije pridružile još Dolores Grmača i Maja Banožić. Knjiga je, zajedno s pretiskom, izašla 2013. u izdanju Instituta Bosne Srebrene u Sarajevu. U povodu te obljetnice održan je u Sarajevu i znanstveni skup o Divkoviću (2011.). Nakon dovršenja toga dijela projekta

Marijana Horvat izišla je s prijedlogom pripreme tiskanja *Besjeda* u 2016. godini, što smo rado prihvatili. S tim prijedlogom složio se Željko Jozić, ravnatelj Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu, koji je i izdavač *Besjeda*. Marijana je okupila ekipu u kojoj su bili Vuk-Tadija Barbarić, Martina Kramarić, Andrea Radošević i Sanja Perić Gavrančić. Posao je priveden kraju i knjiga je izišla iz tiska 2016. U povodu toga priredili smo još jedan znanstveni skup (Zagreb – Sarajevo, 1. – 3. prosinca 2016.) – drugi u pet godina. Do konca ove godine planiramo tiskati i Divkovićev mali *Nauk krstjanski* (priređiteljica je Dolores Grmača) u izdanju Instituta Bosne Srebrene u Sarajevu te zbornik radova sa znanstvenoga skupa. Time bismo okončali ovaj projekt nesumnjivo važan za hrvatsku i bosansko-hercegovačku književnu i kulturnu povijest.

HJ: Kojim je pismom pisao fra Matija Divković?

MK: Divković je pisao bosančicom (bosanicom) ili bosansko-hrvatskom ćirilicom, koja je bila raširena u Bosni, srednjoj Dalmaciji, posebno u Poljicama, i u Dubrovniku. Niz franjevačkih pisaca tiskao je knjige tim pismom (Divković, Posilović, Papić, Margitić) s obrazloženjem da to pismo ima dugu tradiciju i da ga narod razumije. Iako je u XVIII. st. u tiskanim knjigama prevladala latinica, bosančica je u svakodnevnoj uporabi franjevaca (matične knjige, pisma) ostala sve do XIX. stoljeća. U uporabi su bili za pojedini kraj karakteristični tipovi bosančice: bosanski, poljički, dubrovački. U oblikovanju toga pisma sudjelovao je i sam Divković. On je u tiskari Petra Bertana u Veneciji sam oblikovao slova bosančice, po čemu je prvi tipograf Bosne: „Takojer ne budući štampe ni slova od našega jezika, ja mojijemi rukami učinih svekoliko iznova i is temelja svakolika slova.” Iako se bosančica s vremenom samostalno razvijala, Divković je u njezinu oblikovanju odigrao važnu ulogu, potvrdivši se kao „samostalan i originalan reformator zapadne ćirilice” (Dalibor Brozović), odnosno njegova bosančica „postala je reprezentativni model bosanske ćirilice” (Mateo Žagar).

HJ: Koje su osobitosti bosanske franjevačke književnosti na narodnome jeziku?

MK: U XVII. stoljeću na narodnome jeziku prevladava spisateljstvo s vjersko-poučnim ciljem (Divković, Bandulavić, Posilović, Papić, Matijević, Ančić), što se nastavlja i u sljedećemu stoljeću (Margitić, Babić, Dobretić, Šitović...). Franjevci, međutim, započinju njegovati i nove oblike. Postavljaju se temelji kritičkoj historiografiji s fra Filipom Lastrićem, izgradnji znanstvenoga nazivlja s fra Jeronimom Filipovićem, s kojim je hrvatski „postao jezik filozofije” (Ivan Pederin), u procvatu je ljetopisna književnost (Lašvanin, Benić, Bogdanović i kasnije Baltić), u kojoj se danas prepoznaje ne samo građa za historiografiju nego sve više i oblik književnoga stvaralaštva. Piše se i izvorna poezija (Vicić, Šitović). U XIX. stoljeću nastavlja se vjersko-poučna spisateljska praksa, ali se u kulturi pisane riječi događaju velike promjene. Stvara se novi spisateljski tijek bosanskih franjevaca u kojem dominiraju fra Ivan Frano Jukić, prvi bosanski putopisac i novelist, pokretač prvoga časopisa u povijesti BiH „Bosanskoga prijatelja”, zatim fra Marijan Šunjić, fra Grgo Martić, fra Martin Nedić, fra Anto Knežević, fra Vjenceslav Batinić itd. S tim je spisateljima zaokružena starija franjevačka književnost u Bosni i Hercegovini, koja je potrajala tri stoljeća.

HJ: Tko su bili Divkovićevi sljedbenici i kakva je njihova važnost u oblikovanju današnjega hrvatskog standardnog jezika?

MK: Divković je izravno ili neizravno utjecao na franjevačke pisce nakon sebe te na svoje suvremenike. On im je dao poticaj i bio njihovo nadahnuće za pisanje. Njegov se utjecaj napose osjeća kod fra Tome Babića i fra Stjepana Margitića. U oblikovanju današnjega hrvatskog standardnog jezika Divković i drugi franjevački pisci dali su zapažen doprinos. Vidjeli smo da je Divković integrirao leksik različitih hrvatskih jezičnih tradicija. Također je fra Ivan Bandulavić, autor djela *Pištole i evanđelja* (1613.), „najpopularnijega lekcionara u hrvatskoj književnoj kulturi” (Davor Dukić) snažno svojim djelom sudjelovao u oblikovanju hrvatskoga jezičnog standarda, a Margitićeva je *Izповijed krstjanska* (1701.) „prvi veliki i značajni pokret standardizacije hrvatskoga jezika velikih i općih razmjera” (Ivan Pederin). Tako je u tome sudjelovao i niz drugih pisaca XVII. i XVIII. stoljeća (Posilović, Lastrić, Filipović, Šitović...). Tomu je pogodovala činjenica da se Bosna Srebrena u to vrijeme prostirala i u Slavoniji i Dalmaciji. Te aspekte franjevačke književne tradicije istraživali su jezikoslovci i književni povjesničari koji su ocijenili njezinu kulturnu i jezičnu važnost. Ta je književnost imala odlučujuću „ulogu u oblikovanju općenitog hrvatskog književnog izraza” (Rafo Bogišić) te bila „presudno važna za povijest hrvatskoga jezika, posebice za njegovu standardizaciju utemeljenu na (novo)štokavskom narječju” (Ivo Pranjković), a bosanski franjevci svojom naklonošću prema latinici u XVIII. stoljeću „odredili su ne samo izbor hrvatskog književnog standarda nego i njegovu pismenu normu” (Ivo Banac).

HJ: I za kraj, možete li nam reći koju zanimljivu crticu iz života fra Matije Divkovića?

MK: O životu fra Matije Divkovića zaista znamo malo. Iz njegovih djela imamo tek pokoju informaciju. No, postoji jedna zgoda o njegovoj knjizi *Nauk krstjanski* koju je zabilježio Alberto Fortis u svojoj knjizi *Viaggio in Dalmazia*, 1774. (hrv. prijevod *Put po Dalmaciji*, 1984.) pišući o morlačkim običajima. On piše kako se priča da su se morlački pastiri „početkom ovoga stoljeća mnogo bavili čitanjem debele knjige o kršćanskom, moralnom i povijesnom nauku što ju je složio neki o. Divković, a više je puta tiskana u Mlecima njihovom ćirilicom bosančicom koja se djelomično razlikuje od ruskog pisma. Događalo se često da bi župnik pobožniji nego učeniji, propovijedajući s oltara, nagrdio neku zgodu ili u njoj izmijenio sadržaj; u takvim slučajevima iz slušateljstva se dizao glas nekoga od nazočnih da rekne: *Nije tako*. Pretpostavlja se da se posvetila pažnja skupljanju tih knjiga, da bi se izbjegla ovakva sablazan, tako da ih se vrlo malo nalazi u Morlačkoj.”

Zahvaljujemo fra Marku Karamatiću na razgovoru, a čitateljima zainteresiranima za teološku problematiku, franjevačku povijest ili povijest općenito te onima koje zanimaju začeci hrvatskoga standardnog jezika preporučujemo Divkovićeve *Besjede*.